

KRAJOZNAWCY WSPÓŁTWÓRCAMI ROZWOJU REGIONU

Hasło *Każdy zna swój region* jest realizowane dzięki wysiłkom rzeszy krajoznawców i regionalistów od wielu lat organizujących społeczny ruch regionalny. Spośród nich wyróżnić należy przede wszystkim działaczy krajoznawczych tej miary co Aleksander Janowski, Aleksander Patkowski, Mieczysław Orłowicz, Kazimierz Staszewski, Józef Kołodziejczyk, Stefan Jarosz i Feliks Kanclerz. Z nimi to właśnie związane są początki i rozwój idei regionalizmu krajoznawczego.

W trudnych latach powojennych wielu działaczy od nowa podjęło trud popularyzacji krajoznawstwa nie tylko w Warszawie, Łodzi i Krakowie, ale również na przywróconych Ojczyźnie Ziemiach Zachodnich i Północnych. Staraniem Kazimierza Staszewskiego i Józefa Kołodziejczyka ukazały się pierwsze przewodniki po Szczecinie i wielu innych miastach i regionach Ziemi Północnych i Zachodnich. Mieczysław Orłowicz wytyczał pierwsze szlaki od Fromborka do Świnoujścia i od Kotliny Kłodzkiej do Zielonej Góry. Feliks Kanclerz odwiedzał odległe wsie i miasta, by tworzyć zespoły opiekunów zabytków, a Stefan Jarosz dokonał pierwszego powojennego opisu krajoznawczego obrazów Polski.

REGION, REGIONALIZM, KRAJOZNAWSTWO

Na przestrzeni dziesiątek lat rozwoju ruchu regionalnego powstało wiele defi-

nicji regionu. Większość z nich określała region jako obszar posiadający pewien zespół cech środowiskowych, teren z określoną jednolitością cech natury, powiązanych działaniami kulturalno-społecznymi ludności (F. Kanclerz). Współcześnie — chyba ze względów praktycznych — istnieje tendencja do identyfikowania regionów z jednostkami administracyjnymi, powiatami, województwami, miastami.

Istotą regionalizmu jest działanie na rzecz regionu, a podstawowymi jego elementami poznanie i pielęgnowanie wartości regionalnych oraz dążenie do planowego, mądrego, zgodnego z interesami kraju rozwoju kulturalnego i gospodarczego. Regionalizm jest to więc postępowy ruch społeczny, zgodny z interesami regionu i państwa.

Rola działania społecznego ruchu regionalnego jest szczególnie ważna. Regionalista zna bowiem najlepiej swój region, wie, jak najlepiej wykorzystać miejscowe zasoby natury i siły ludzkie, co należy chronić, co budować, dobrze orientuje się, jak powinno się rozwijać życie kulturalne i gospodarcze regionu. Regionalista może więc być inicjatorem wielu pożytecznych akcji zgodnie z założeniami naszego ustroju.

Wszeczhstronność krajoznawstwa polega na zgłębianiu i upowszechnianiu wiadomości z dziedziny historii i współczesności określonego terenu, na przedstawianiu dziejów społeczeństwa, jego pracy i dorobku. Krajoznawstwo zapoznaje z dawnymi i współczesnymi osiągnięciami

Współczesny Sandomierz.

CAF — Kwiatkowski

mi życia gospodarczego regionu ukazując jednocześnie perspektywy jego rozwoju.

Ogólnie można stwierdzić, że regionaliści dążą do wszechstronnej aktywizacji swego środowiska, jako wspólnoty regionu.

REGIONALIZM ZAANGAŻOWANY

Tradycje regionalizmu sięgają w Polsce co najmniej końca ubiegłego wieku. Przed I wojną światową, w latach niewoli, ruch ten pełnił ważną funkcję narodową. Kulturował miejscowe zwyczaje i obyczaje przeciwstawiał się wpływowi obcej kultury państw zaborczych.

W okresie międzywojennym krajoznawstwo polskie, obok turystyki, spełniało funkcję integracyjną. Poufne raporty nie-

mieckie z tego okresu zwracały uwagę na masowe wyjazdy ze stolicy Warszawy na polskie Wybrzeże, przypisując tej akcji duże znaczenie polityczne. Krajoznawstwo stwarzało możliwości wzajemnego poznania się Polaków z trzech dawnych zaborów.

Po II wojnie światowej regionaliści i krajoznawcy jako jedni z pierwszych podjęli dzieło integracji obszaru Ziemi Zachodnich i Północnych z Macierzą. W wyniku licznych podróży Stanisława Leszczyckiego i Józefa Kołodziejczyka, Kazimierza Staszewskiego, Mieczysława Orłowicza i innych działaczy PTK w całym kraju powstały ogniwa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W wyzwolonym Gdańsku, Wrocławiu, Szczecinie już w latach pięćdziesiątych zorganizowano ogólnokrajowe szkolenie w zakresie krajoznawstwa i metodyki pracy w tej dzie-

dzinie. Równocześnie odradzał się ruch regionalny. Tworzono towarzystwa związane z jednym miastem, powiatem czy regionem. W okresie minionych dwudziestu pięciu lat ruch regionalny w kraju poważnie się rozwinął i stał się istotnym elementem aktywizacji wielu obszarów. Krajoznawcy i regionaliści wnieśli istotny wkład w dzieło aktywizacji regionów naszego kraju od Odry po Bug.

AKTYWIZACJA KULTURALNA REGIONU

Regionalizm rozumiemy jako aktywną służbę dla rozwoju regionu, dzięki której rodzą się liczne inicjatywy kulturalne i gospodarcze, dzięki której najcenniejsze walory regionu otoczone są opieką i wykorzystywane dla dobra społecznego. Regionaliści są często inicjatorami prac pożytecznych dla regionu i kraju, inicjatorami tworzenia placówek kulturalnych i budowy nowych obiektów gospodarczych.

Najlichniesze inicjatywy regionalne związane są z życiem kulturalnym, rzadziej z akcjami gospodarczymi, być może trudniejszymi, wymagającymi większego wysiłku i przygotowań. Działalność kulturalno-oświatowa była fundamentem ruchu regionalnego.

Spółeczny ruch krajoznawczy zrodził się z dążenia do szerzenia wiedzy o kraju. Ukształtował się w okresie, gdy praca kulturalna stanowiła jedną z form walki o zachowanie polskości. Przejawem tej walki było dążenie do poznawania kultury ludowej, wydawanie opracowań regionalnych, zbiorów podań, legend i pieśni oraz różnego rodzaju kalendarzy. Wiedzę o regionie i jego walorach szerzono również przez odczyty, zloty itp.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. znaczną część tej pracy prowadzonej społecznie przejęły władze państwowe. Ponieważ jednak zasięg działalności państwowych placówek kulturalno-oświatowych był dość ograniczony, istotną rolę

W izbie kaszubskiej.

CAF — Uklejewski

spełniały społeczne inicjatywy rozwoju kulturalnego regionów.

Po II wojnie światowej rozpoczęto działalność krajoznawczą w nowych warunkach społecznych i politycznych. Program krajoznawstwa został znacznie poszerzony. Istotną rolę spełniali krajoznawcy przede wszystkim w okresie pierwszych lat powojennych, kiedy należało spopularyzować wśród społeczeństwa wiedzę o polskości Ziemi Zachodnich i Północnych. Celowi temu służyły wydawnictwa przewodnikowe, których tylko w województwie koszalińskim i szczecińskim w latach 1945—70 wydano drukiem około 50, o łącznym nakładzie prawie pół miliona egzemplarzy. Liczba folderów i innych małych wydawnictw przekroczyła dwa miliony egzemplarzy.

Przewodnicy PTTK zapoznali setki tysięcy uczestników wycieczek z portem i stoczną szczecińską, bazą rybołówstwa morskiego w Swinoujściu, dziełami archi-

tektury Stargardu, Darłowa, Słupska i Kołobrzegu, polami bitew na Wale Pomorskim i w rejonie Gozdowic i Siekier, nowo wzniesionymi dzielnicami Szczecina i Koszalina. Trudno wymienić tutaj wszystkie prace wykonane przez aktyw krajoznawczy dla wzbogacenia wiedzy o Pomorzu Zachodnim. W okresie dwudziestu pięciu lat powojennych placówki PTTK na Pomorzu Zachodnim obsłużyły w różnych formach 35—40 milionów statystycznych turystów.

Cenne inicjatywy podejmują również towarzystwa regionalne, których w województwie szczecińskim jest 15. Do najciekawszych form działania towarzystw należy tworzenie izb pamiątek. Spełniają one poważną funkcję wychowawczą, uczą szacunku do dawnych dokumentów, zapoznają młodzież z walkami o Ziemię Zachodnie i Północne, przypominają zniszczenia wojenne, ukazują wysiłek i pracę dla odbudowy i rozwoju Ojczyzny.

Wiele towarzystw regionalnych organizuje systematycznie wystawy plastyczne, filatelistyczne, fotograficzne i in. Do akcji tej włącza się nawet najmłodszych obywateli powiatu (przykładem wystawa rysunków dzieci pod hasłem: *Łobez w oczach dzieci*).

Twórca ludowy Jan Reczkowski z Nowego Targu.

Fot. H. Hermanowicz

Towarzystwa regionalne nawiązały liczne kontakty z młodzieżowymi organizacjami studenckimi, przede wszystkim ze studentami swego regionu. Dla nich organizowane są co roku obozy naukowo-badawcze i kulturalne. Zachęca się też studentów do podejmowania tematyki regionalnej w pracach dyplomowych. Towarzystwa regionalne zwołują również tzw. *sejmiki obywatelskie*, których celem jest możliwie wszechstronne przeanalizowanie sytuacji gospodarczej i kulturalnej powiatu i podjęcie odpowiednich uchwał. Podczas sejmików omawia się np. problemy oświaty dorosłych, estetyki na wsi i w miastach, ochrony zabytków i ich właściwego zagospodarowania dla potrzeb ruchu turystycznego. W wielu powiatach województwa szczecińskiego odbyły się takie sesje popularnonaukowe poświęcone regionom. Materiały z tych sesji były publikowane w numerach „Przeglądu Zachodnio-Pomorskiego”, a obecnie wykorzystuje się je do opracowywania specjalnych roczników (Kamień, Pyrzyce, Łobez) lub monografii (Stargard, Chojna). Publikacje te stanowią doskonały materiał pomocniczy dla szkół. Rozpoczęto również wydawanie albumów ilustrujących walory krajobrazowe miast i powiatów.

Spośród wielu prac wykonanych przez społeczeństwo Pomorza Zachodniego należałoby wymienić utworzenie muzeów regionalnych w Stargardzie Szczecińskim, Szczecinie, Wolinie i Kamieniu. W Stargardzie hasło utworzenia placówki muzealnej rzuciło PTK, a zrealizowało je PTTK; na cel ten odbudowano gotycką Bramę Pyrzycką. Obecnie muzeum, przejęte przez państwo, mieści się w obszerniejszych pomieszczeniach przy rynku staromiejskim. Podobne były losy muzeów w Wolinie, Kamieniu, Słupsku i Barlinku, Cedyni, Siekierkach i Gozdowicach.

Szczególnie cenne są społeczne inicjatywy związane z utworzeniem parków narodowych na wyspie Wolin i w rejonie Łeby. Bezpośrednio po wojnie przyrodnicy polscy rzucili myśl zachowania dla

przyszłych pokoleń najcenniejszych fragmentów Wybrzeża w stanie możliwie nie zmienionym. Inicjatywę naukowców podjęło społeczeństwo województw przymorskich. Starania trwały wiele lat; inicjatywa społeczna znalazła poparcie komisji sejmowych i parki zostały utworzone. Powstały również placówki naukowo-badawcze, muzeum przyrodnicze w Międzyzdrojach i zagroda słowińska w Klu-kach, gromadząca zbiory etnograficzne regionu.

Inicjatywy krajoznawców przejawiają się również w pracy różnych komisji rad narodowych, konkursach krajoznawczych gromadzących miliony uczestników, a łączących się z czynami społecznymi o znacznej wartości, w działalności krajoznawczej w szkołach, schroniskach PTSM, akcji zalesiania nieużytków, zarzewiania dróg itp.

AKTYWIZACJA GOSPODARCZA REGIONU

Skromniejsza jest działalność krajoznawców w dziedzinie gospodarczej aktywizacji regionu. Wymaga to bowiem znacznych nakładów finansowych. Jednakże istnieje wiele przykładów inicjatywy społecznej również w tej dziedzinie. Spośród nich wymienić należy: odbudowę zamków w Szczecinie i w Słupsku, odbudowę zamku w Płotach i w Świdwinie, bram miejskich w Kamieniu i w Myśliborzu i wielu innych cennych zespołów zabytkowych, ośrodków wczasowych, przystani wodnych, a nawet budowę dróg, ważnych dla ruchu turystycznego (np. fragment szosy przymorskiej na odcinku Dziwnówek—Łukęcin).

Z inicjatywy mieszkańców Mieszkowic w powiecie chojeńskim (miasta, które według przekonania mieszkańców zostało założone przez pierwszego historycznego władcę Polski) na rynku miasta stanął pierwszy w Polsce (pomijając Złotą Kap-

licę katedry poznańskiej) pomnik Mieszka.

Wiele uwagi poświęca społeczeństwo opiece nad cmentarzami żołnierzy polskich i radzieckich, poległych w ostatniej wojnie. Jest to również w dużej mierze zasługa regionalistów, którzy pamiętają o polach bitew, o miejscach martyrologii narodu. Na cmentarze i miejsca upamiętnione walką i męczeństwem przewodnicy PTTK prowadzą tysięczne rzesze młodzieży i dorosłych.

W ostatnich latach turyści całego kraju, w ramach wielkich konkursów krajoznawczych, w których biorą udział miliony uczestników, wykonują wiele prac społecznie użytecznych: znakują szlaki turystyczne, umieszczają tysiące tablic na zabytkach architektury i pomnikach przyrody, oznakowują punkty widokowe, opiekują się rozrzuconymi po całym kraju mogiłami partyzantów i żołnierzy, budują urzędnia plażowe i dziecińce itp. Praktycznie żadna większa wycieczka, żaden obóz nie pomija okazji, by przysłużyć się regionowi, który zwiedza.

TRADYCJA, WSPÓŁCZESNOŚĆ, PRZYSZŁOŚĆ

Spośród wielu problemów związanych z ruchem krajoznawczym i pracą regionalistów konieczne jest jeszcze omówienie stosunku regionalistów do współczesności. Często bowiem uważa się, iż działacze krajoznawczy zajmują się historią, a nie doceniają współczesnych walorów krajoznawstwa.

Okres XXV-lecia jest bez wątpienia dowodem właściwego stosunku krajoznawstwa do współczesności. Milionom obywateli pokazano Bałtyk i polskie porty, wprowadzono ich na szczyty gór i do wnętrza hut i kopalń. W wyniku pracy regionalistów zrodził się regionalny patriotyzm aktywizujący ludność. W wielu powiatach i województwach regionaliści żyją nie tylko współczesnością, ale coraz to śmieiej wkraczają w przyszłość okre-

ślając perspektywy rozwoju. Celem działalności regionalistów jest bowiem przyszłość Polski, kraju pięknego, gospodarnego, zachowującego najcenniejsze fragmenty przyrody dla przyszłych pokoleń. Krajoznawcy widzą bowiem taki model przyszłej Polski, w której obok rozwiniętego przemysłu, doskonałej sieci dróg znajdować się będą obszary dla czynnej rekreacji.

Nie ulega wątpliwości, iż regionaliści i krajoznawcy są co najmniej współtwórcami rozwoju życia kulturalnego i gospodarczego regionu i kraju. Regionaliści to społeczny aktyw terenowy, któremu na

sercu leży rozwój regionu, który dla tego regionu ofiarnie pracuje.

Obecnie najważniejszym zadaniem społecznego ruchu krajoznawczego jest walka o ochronę krajobrazu, czystości wód i powietrza. Jest to program długofalowy, zaś jego realizacja jest niezwykle pilna. Krajoznawcy i regionaliści, jako aktywni współgospodarze, muszą opracować program doskonalenia przemian społeczno-gospodarczych na swym obszarze. Zasięg działania regionalnego musi się poszerzyć w celu stałego podnoszenia poziomu kulturalnego całego społeczeństwa, zapewnienia mu dobrobytu i pomyślności.

BIBLIOGRAFIA

- Braun J. i Grzybowski J. *Regionalizm krajoznawczy*. Komisja Krajoznawcza ZG PTTK, Warszawa 1968.
- Cetnarski R. *PTTK w szkolnym ruchu krajoznawczo-turystycznym*. „Ziemia” 1968.
- Czarnowski A. *Krajoznawstwo — nowoczesność — młodzież*. „Ziemia” 1967.
- Czernerowa K. *Przewodnictwo czynnikiem aktywizacji regionu*. PTTK, Gdańsk 1969 (materiał powielany).
- Dziedziul B. *Dorobek krajoznawczy Polski Północnej w 25-lecie PRL*. PTTK, Gdańsk 1969 (materiał powielany).
- Filipowicz Z. *Zeszyty szkoleniowe turystyki*. Skrypt AWF, Warszawa 1963.
- Jackowski A. *Bibliografia turystyki polskiej*. ZZT, Wrocław 1968, 1969 t. I i II.
- Kulczycki Z. *Zarys historii turystyki w Polsce*. „Sport i Turystyka”, Warszawa 1968.
- Kołodziejki J. *Zadania ruchu krajoznawczego w świetle perspektyw rozwoju regionu gdańskiego ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju turystyki*. PTTK, Gdańsk 1969 (materiał powielany).
- Lencewicz S. *Geografia fizyczna Polski*. Warszawa 1955.
- Milecka M. *Regiony turystyczne Polski*. PWN, Warszawa 1963.
- Mityk J. *Wychowanie regionalne młodzieży i dorosłych*. „Rocznik Nauczycielski”. Szczecin 1968.
- Piskorski Cz. *Dorobek krajoznawczy Pomorza Szczecińskiego w XXV-lecie PRL*. Maszynopis ze zbiorów PTTK w Szczecinie, 1969.
- Rogalewski O. *Zagospodarowanie turystyczne*. PTE Wrocław 1967 (skrypt).
- Skonka Cz. *Rola i znaczenie współpracy między PTTK i towarzystwami społeczno-kulturalnymi dla rozwoju poszczególnych regionów*. PTTK, Gdańsk 1969 (materiał powielany).
- Staszewski K. *Aleksander Janowski*. Uzupełnił i do druku przygotował Z. Tomkowski, Warszawa 1966.
- Szczesny T. *Rola i zadania społecznego ruchu ochrony przyrody*. LOP, Warszawa 1969.
- Swieczkowski W. *Zasady współpracy programowania działalności regionalnej w PTTK przez działy: Krajoznawczy, Ochrony Przyrody i Opieki nad Zabytkami*. PTTK, Gdańsk 1969 (materiał powielany).
- Wysocka M. *Nie publikowane opracowanie z zakresu turystyki 1960—1968*. ZZT, Wrocław 1969 (materiał powielany).
- Arbeitspolitische Fragen im pommerischen Ostraum. Arbeitskammer Pommern. Szczecin 1937, materiały poufne.
- „Głos Szczeciński”. Materiały dotyczące rozwoju towarzystw regionalnych (Kronika Szczecińskiego Towarzystwa Kultury).
- 15-lecie działalności LOP w województwie szczecińskim. „Biuletyn Specjalny”, LOP, Szczecin 1969.
- Wybrane materiały z Krajowej Narady Szkolnego Ruchu Krajoznawczo-Turystycznego w Płocku. MOiSW, GKKFiT, Warszawa 1968.